

Уводна ријеч

На путу раскривања као крајњој опасности

Мирослав Дринић

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет

О празнини која се мора испунити

Ако је могуће научно-техничку цивилизацију легитимисати и пропитивати као систем организоване принуде, страха, отуђења, као ирационалну праксу егзистенције која се озбиљује кроз научно-технички рационалитет, онда се може разабрати да је она свјетска цивилизација, у унутрашњем ткању мита и научно-техничког конституисања и разумијевања свијета, темељни текст господства, планетарне владавине како земљом тако и човјеком. Регресија је видљива и у томе што су наука и техника постале средством владавине, привикавања на нељудскост, на начин да се крајње техничко савршенство сједињује с новим обликом фасцинираности заслепљености. Међутим, постоји симетрија између насилног напретка цивилизације и подређивања увијек једнакој и слијепој моћи владавине. У нивелирајућем дјеловању технички саздане цивилизације човјечанство се не легитимише у својој слободи и пунољетности, као субјект историјског и друштвеног живота, већ се препушта техничко-научном перфекционизму бивајући потпуно заробљен анонимним и непрозирним процесима, којима се не може пркосити. То је свакако разлог да се мисли како тај технички и научни прогрес, још није истински напредак, јер је у сваком тренутку скопчан с могућношћу тоталне катастрофе. Он се заиста доживљава као митски усуд. Фатално истрајавање на њему, чак и када се препознаје као зло, личи на прешутно саглашавање и демисионирање пред лажним апсолутом, начелом технократског модела друштва. И поред тога што се модерна свјетска цивилизација прихвата као "усуд битка", ми ипак не можемо пречути моменте истине

у Хајдегеровом промишљању моћи која је прикривена у савременој техници, моћи која није нешто што човјек ствара и свладава, «што човјек има у руци». Да је човјек марионета модерне технике, да у стању модерне свјетске цивилизације влада тотални «заборав битка», па нова темељна наука кибернетика, надомјешта филозофију и пјесништво, да остале науке које немају ни најмањи однос према њиховом властитом утемељењу стичу предност, и да је у том погледу савремени човјек «сужањ заборава битка», све те мисли не само да су изгубиле на важности, већ више него икада погађају нас својом актуелношћу. То казивање види највећу опасност у томе што човјек, успостављајући себе не запажа више друге нужности осим оних које признају захтјеви његовог самоуспостављања.

Такав пут самоконституисања са собом носи искоришћавање свих материјала, укључујући и човјека као сировину за техничко стварање безусловне могућности произвођења свега, суодређен је на скривен начин тоталном празнином у којој се налазе материјали оног што је стварно. Та празнина се мора испунити. Пошто се празнина бића никад не да испунити пуноћом појединачних предмета, једини начин да јој се умакне, представља непрекидно организовање природе у сталну могућност сређивања као форма осигурања бесциљног дјеловања. Човјек попут звијери у Кафкиној приповетки *Јазбина*, бескрајно из часа у час преуређује и осигурава своје станиште, безуспјешно покушавајући да га учини савршено безбједним. Тај процес окончава у очајању крајње спознаје која разочарава; пут новојековног човјека који је отпочео са покушајем задобијања потпуне извјесности - уз истовремено

одрицање од истине - у савременом добу тријумфује у осјећају како је једино извјесно да ништа више није извјесно. Чињеница да се техничким замислима и мјерама долази до многобројних проналазака и навика које једна другу сустижу, ни у ком случају не нуди нам потврду да домети науке и технике омогућују и немогуће. Једна је ствар природу само искориштавати и потиснути сваки други аутентични, па и умјетнички однос, а друга примати њен благослов и удомљавати је у закону овог примања, да би се чувала изворишта и бдило над неповредивошћу могућег. Али, како истиче Хајдегер, неповредивост могућег одавно је нарушена, а човјек остао без дома окружен у свим подручјима снагама техничких апаратура чија моћ у сваком часу полаже право на човјека, надрастајући вољу и способност његових одлука. Подстицање, која организује такву присилу и њоме господари, има своје коријене у суштини технике, која присиљава земљу да искорачи ван нараслог круга своје могућности присиљавајући је на оно што више није могуће и допустиво.

Но не само да се технички опредмећује све што се као живо узгаја и користи, већ смо данас суочени и са атаком атомске физике на све живо као такво. То што се у оствареним резултатима атомске физике виде могућности како би се доказала и потврдила људска слобода у виду постављања нових вриједности, по Хајдегеру, је само додатна потврда доминације техничког представљања, чији развитак је одавно изван домаћаја и знања појединачне свијести. Неумитна владавина технике показује се у сваком сегменту људске егзистенције, па и тамо гдје се и даље настоји овладати техником, при чему се ми већ служимо техничким апаратурама. У безобличним творевинама техничке производње брзо нестају и без своје властитости остају све ствари које су једном настале.

Сада је потпуно извјесно како је предтехнолошки свијет добре савјести, у коме човјек и природа још нису били организовани као ствари и инструменти, више не постоји. У свом тексту *Чему њјесници* Хајдегер цитира дио Рилкеовог писма из 1935. године: „још је нашим дједовима била ‘кућа’, ‘бунар’, њима познати им торањ, чак њихова одјећа, њихов огртач, значили нешто бесконачно више, били бесконачно приснији;

готово свака ствар била им је суд, у којем су налазили нешто људско и коме су нешто људско додавали.. Сада овамо надиру, из Америке, празне и небитне, ствари лажне, атрапе живота....Кућа, у америчком схватању, америчка јабука, или тамошња лоза нема ничег заједничког с кућом, плодом, гожђем, у које су улазиле нада и замишљеност наших предакаа...“¹. Међутим, овај амерички дух о коме збори Рилке само представља “повратни ударац” развијене ноновјековне европске суштине на Европу који јој стално и изнова пристиже преко океана. По Хајдегеру, преображавајући утицаји које данас трпимо не представља нешто чиме није био искушаван већ животни свијет наших праједова. Када је сагледан као учинак техничког прогреса, преображај чини држим своју дубину и ниво своје неповратности. Та неповратност исијава у лику техничке производње као организованог и безусловног растанка. Модерни степен развитака пружа ново одређење могућностима природе и човјека у складу с новим средствима за њихову provedбу. Пред новостеченим могућностима прастари технолошки пројекти изгубили су своју моћ. Исправност и успјешност њихових, истина добрим дијелом је зависила о неапсорбованој и неукротој димензији човјека и “природе”, о суштини границама организације и манипулације”, о суштини која се одупирала свакој нерастворљивости и интеграцији.

У врхунски развијеним индустријским друштвима то нерастворљиво језгро човјека у све већој мјери разара технолошки рационалитет. Међутим, како истиче Хајдегер „није атомска бомба, о којој се много говори, као посебна направа за убијање, оно-смртоносно. Оно што човјеку већ одавно пријети смрћу, и то са смрћу његове суштине, јест безусловност пуког хтијења у смислу намјерног себе-спровођења у свему“². Атомско наоружање и сва нечујна средства за усмрћивање само су посљедица, док сатварни узрок и оно што угрожава човјека у његовом бићу представља свјесно мишљење, да човјек мирним ослобађањем, трансформисањем, складиштењем и руковањем енергијама енергијама може људскост свима подношљивијом и свеукупно срећном. Међутим, мир мирољубивог није ништа друго до ли немир бијеса, који непрекидно истрајава,

1 Хајдегер, М., Шумски путеви, Плато, Београд, стр. 227-228.

2 Исто, стр. 230.

преузевши на себе порив хотимичног надирања и улажења у све. Физичка трансформација свијета изискује ментални преображај његових симбола, представа и концепција, јер кад метрополе и магистрале и национални паркови изничу на некадашњим селима, “кад моторни чамци јуре по језерима, а авиони парају небо - тад ова подручја супротстављеног, гуде карактер квалитативно другачије стварности”. Научно-технички преображај свијета који губи нарав квалитативно другачије збиље истовремено тањи и нерастворљиву суштину човјека, који мијења свој однос према умјетности која за њега не представља више неоспорну чињеницу егзистенције. Промијењена душа с разореним унутрашњим склопом не показује више интерес за опстојност аутентичне мисли, умјетности и њиховог смисла. Уништавају се претпоставке за такво шта. Ипак, и поред тврдње која није далеко од истине, а која каже, како живот у окружју индиферентног технички устројеног свијета чини индиферентним његове креаторе и судионике, који више не доживљавају злу коб апсорбовања и немају потребу за “великим одбијањем”, ми се са Хајдегером питамо: може ли се одупријети таквој махинацији која организује присилу и њоме господари?

Могуће измирење умјетности и технике; нужност судбоносног преокрета

Тајновити закони Земље чувају се у умјетности која се задовољава објављивањем и губљењем “свих ствари у за њих одмјереном кругу могућег, кругу којем се свако потчињава, а ипак га нико не познаје. Брега никад не прекорачује своју могућност. “Пчеле станују у својој могућности”. Тек планетарна владавина технике као да раскоријењује човјека отимајући му завичајно тло, а сваку акцију у промјени свијета чини немогућом. Сви могући односи само су још технички односи, а тло из кога смо ишчупани као да не представља дио Земље на којој живи оовременом човјек. Неопходност да се покушају изнаћи одговори када је у питању загонетна суштина модерне технике све је мање изражена и изумири и како се чини сразмјерна је томе како техника унижава земљу. Управо стога уз потребу пропитивања ми не смијемо допустити да нам се техника наметне у својој тако честој улози ђавољег ученика, да се, наиме, у уздизању њених творевина не

поништи сваки траг ономе ко ју је створио. Техника нас је толико обузела својом стројевном идеологијом, да више и не осјећамо ту заокупљеност, робујући свему што из ње проистиче, сматрајући тај роботски стил живота најпрактичнијим, најдјелотворнијим, најнормалнијим начином постојања. Неслобода је на дјелу јер се уопште не осјећа као неслобода. А ништа није тако способно као техника да људско биће припреми - баш зато што нам може пружити толике благодети и удобности - за такво уклапање у поредак, у безимено постојеће, да то више нећемо сматрати адаптирањем у нешто човјеку страно, па и непријатељско. Преовлађујуће сивило онемогућује да се сивило уопште препозна.

Једно од питања на које треба потражити одговор, а од чијег исхода зависи опстојност човјека и судбина технички устројеног свијета јесте: како и гдје да се нађе смисао умјетности и запита о техничком рационалитету у времену које одбацује и само питање о смислу? У времену у којем можда више него икад напосто живи, човјек је тотално преокупиран једном општом, хладно рационалном техничком и међуљудском структуром која је како непријатељска, тако и равнодушна према свакој мисаоној или осјећајној властитости, свему што није попут оруђа употребљиво, корисно и функционално. У такву времену заборавља људског, у којем се све више заборавља и сам тај заборав, питање о смислу умјетничког још је апсурдније и од саме умјетничке производње. Сви смо ми исцрпљени од једноличне хуке машина, непрекидне трке за профаним добицима. Слиједећи тако из нужности једне занимљиве, али у суштини неозбиљне илузије, умјетност се толерише само у случају да нема намјере да смијени озбиљна питања о реалном напретку економије, егзактне науке или технике. Заснована у самој димензији функционалности и корисности вијека технике, умјетност се том вијеку учинила заиста технички ефемерном, нечим што на његовој властитој периферији и у његовом знаку и сјени оскудно опстоји и све више копа себи властити гроб. Ако је, наиме, техника метафизичка бит свијета у којем живимо, управо је онда сама технифицирана умјетност заправо његов баласт, малигна израслина, паразит, па се - имајући у свом основу само прагматички смисао, а стога и прилагодљивост техници - својом реалном

неупотребљивошћу показује убрзо као конструкција. Зато је разговор на тему умјетност у свијету технике и имао смисла. Уопште се сматра да умјетничка питања и питања о умјетности, ипак нису посебно, одређујуће и непосредно везана уз питања технике. Истиче се, нпр. да битна улога и мјесто умјетности, њене корјените промјене, многобројне метаморфозе и посве нове умјетничке тенденције, не извиру у основи из нових техничких пролазака који се могу примјенити на уметности, као што су нови умјетнички материјали и из њих проистекле могућности остварења. По таквом мишљењу, техника по себи, објективно, нити суштински поспјешује а нити спречава развој умјетности. Тек посредно претварајући човјека у овом свијету у човјека технике, она мијења и читав његов круг интереса, мисаоних и научних или политичких питања и духовних потреба, па према томе, на крају дакако, мијења у значајној мјери и његов однос према умјетничком. Ова посљедња релација има за савремену свијест посебно и фундаментално значење јер технички вијек на умјетност и умјетност на технички вијек дјелују одсудније и с већим реперкусијама него што то изгледа по манифестацијама неких умјетничких и техничких феномена.

У овој запитаности иманентно је садржан императивни позив ка преокрету који на плану људског и техничког постаје пресуднији дубљи и потребнији и већи баш тиме што је сивило летаргије данашњице све више свакодневно. У питању није више овај или онај начин живота, овај или онај стил перципирања, резновања, медитирања, обликовања, у питању је човјек сам. Данас је на ивици бездана, у питању нешто много веће: опстанак људског у човјеку. Сама техника, као начин не само произвођења, већ и живљења, није по себи тако неутрална, како је многи желе приказати. Није техника само средство савременог произвођења. Техника без обзира на циљеве; шематизира, брише разлике, нивелира фрагментарност и посебитост постојећег, своди ово нестандардно на типизирани стандарде, на узорке, како би све могло функционисати перфектно и без задршки. У томе и јест њезина опасност за оно умјетничко, а она се довољно не уочава, па се та упозорења врло често проглашавају романтичким рецидивима. У силној премоћи немишљене и тајновите суштине технике као крајње опасности, која

пустоши не само земљу, већ и људску душу у трену кад је механизовање свијета ступило у стадиј најопасније пренапрегнутости, по Хајдегеру, тешко се може наслутити пут промјене садашњег стања свијета уз претпоставку да је таква промјена са наше стране могућа. Можда би мишљење, које се замислило над немишљењем, могло пробудити и искристалисати једну такву спремност. С исте свјетске „пустопољине“ на којој је израстао савремени технички свијет можда се може приправити и један преокрет којим би тај свијет био не одстрањен, већ укинут и уздигнут. Међутим, тај преокет није искључиво у људским рукама, јер човјек није кадар да загосподари над временом. Жели ли мишљење остати будно, онда промишљање, по Хајдегеру мора вазда и при најнејаснијем случају бити на дјелу, како би се поново припремио пут у завичајну ширину својега битног простора.

За припрему тог завичајног пута од највеће важности се указује потреба да се доспије до бити технике која се не схвата нити као нешто што би било само људско, нити као нешто што би било средство. Овдје је по сриједи критика Геленовог антрополошког и инструменталног поимања технике. Инструментално одређење технике је додуше тачно, али се тим одређењем не погађа њена бит. У настојању да поближе одреди бит технике Хајдегер слиједи подстицај Грчког поимања о повезаности умјетности и технике. Анализирајући четири типа узрока (Цауса материјалис, цауса ефициенс, цауса формалис и цауса финалис), он установљава да је њихова структура иманентна техници као произвођењу и откривању. Четири узрока изводе нешто у појаву, дозвољавајући да се то учини присутним. У својој игри четири начина про-пуста допуштају да оно још-не-присутно доспије у присутност. То придолажење у присутност као про-из-вођење, мишљено у свој његовој ширини као поиесис, није само довршавање ручне израде нити само умјетничко сачињавајуће довођење-до-сијања. Фисис, као присутност јест про-из-вођење; поиесис у највишем смислу. Међутим, оно што је занатски и умјетнички произведено нема раскривање про-из-вођења у себи самоме, већ у рукотворцу и умјетнику. Про-из-вођењем излази на видјело у неком случају исто тако оно што је природно израсло као и оно што је направљено занатством и умјетношћу. Про-из-вођење као долаже-

ње оног скривеног у нескривено почива у оном што ми именујемо као раскривање. Грчка ријеч за раскривање јест алетхеиа, коју су Римљани превели као веритас, а ми кажемо истина. У раскривању у коме се фунда-ра свако про-из-вођење сабиру се поменута четири начина пропуста бивајући од произвођења прожета. Сврха, средство, оно инструментално спајају се у четири начина пропуста, што представља темељну црту технике. Техника није пуко средство, већ, напротив, неки начин раскривања, који нам се објелодањује као потпуно друго подручје за суштину технике.

Покушавајући докучити шта збори само име технике, Хајдегер ће слиједећи грчки језик истаћи, како техне није само име за дјелатност ручне израде и умијеће, него и за високу умјетност, лијепе умјетности. Техне припада про-из-вођењу, поиесису, оно је нешто поиетично. Но већ код Платона, истиче Хајдегер, ријеч техне иде скупа с ријечју епистеме, и обје су име за знање у најширем смислу. Оне значе умјети-се-снаћи у нечему, разумјети се у нешто. Знање као појашњавање јест раскривање. Техне открива оно што се не успоставља само и што још не постоји. Свако грађење или израда раскрива да се то има про-из-водити узимајући у обзир четири начина про-пуста. То раскривање прибира унапријед изглед и градњу на довршено уочену готову ствар и полазећи од тога одређује начин припремања. Оно пресудно техне-а не лежи, дакле у прављењу и поступању нити у употреби средстава, него у именованом раскривању. Управо као раскривање а не као зготовљавање, техне је неко про-из-вођење.

Савремена техника је, како смо истакли, откривање као и класична техника, међутим не као про-из-вођење у смислу поиесиса, већ изазивање које иста-вља захтјев природи за испоручивање енергија које би се као такве извадиле, прерадиле и конзервирале. Присиљавање на испоручивање усмјерено је на то да оствари највећа могућа корист уз што мањи утрошак енергије. Оно што бива изазивајућим стављањем остварено посвуда је испоручено, па стоји спремно, расположиво за неко будуће располагање. Изазивајуће стављање које стварно раскрива као стање, обавља човјек, који може представити, обликовати и обавити ово или оно, на овај или онај начин. Међутим, с нескривеношћу у чему се, свагда збиљско показује или сусетеже, човјек не располаже. Испостављајуће

раскривање може се десити само уколико је човјек, са своје стране изазван да ослобађа природне енергије. Док тјера технику узима човјек учешће у испостављању као неком начину раскривања. Ако човјек истражујући, посматрајући слиједи траг природе као неког окружја својег предочавања, онда је он већ при-зван да на неки начин раскрива, изазван да природи приступа као неком предмету истраживања све док предмет такође не нестане у беспредметности стања. Онај изазивајући наговор који човјека прибира на то да себе-раскривајуће испоставља као стање именује Хајдегер по-ставом. По-став изазива човјека да оно стварно раскрива као стање на начин испоручивања. Он је начин раскривања који доминира у бити модерне технике, а сам није ништа техничко. У техничко, напротив, спада све оно што ми познајемо као монтажу. Но, све то опет спада у окружје техничког рада који одговара вазда изазивању постава, но никада не чини по-став сам. Хајдегер истиче како ријеч “стел-лен” у наслову ге-стелл не значи само изазивање, него она треба очувати ехо некога другог “стеллен” из ко-јега она вуче корјен, наиме ус-постављања и предста-вљања, што у смислу поиесис допушта да присутно произнађе у нескривеност. Ово про-из-водеће ус-постављање нпр. подизање неке скулптуре у близини храма и до сада мишљено изазивајуће испостављање, као што је подизање нуклеарне електране, додуше су коријени то различити, а ипак су у суштини сродни. Обоје су начин раскривања - алетхеиа. У по-ставу се сусреће нескривеност према којој рад модерне технике раскрива оно стварно као стање. Техника зато није ни само неко људско дјело ни тек неко пуко средство унутар таквих дјела.

Крајња опасност и разабарање Раста спасоносног

По-став, дакле, као такав није ништа техничко, ни машинско, већ начин према којем се оно збиљско раскрива као стање. Он ставља захтјев да се оно стварно раскрива као стање на начин испостављања. Тако изазван човјек стоји у битном подручју по-става, који га изводи на пут оног раскривања као сабирућег пућења које именујемо судбом, упутом. Међутим, судба упут раскривања која прожима човјека није никада фаталне принуде, јер човјек постаје слободан уколико припада подручју судбе/упута и тако постаје онај

који ослушкује и који служи, што не подразумијева безупитну послушност, јер ослушкивање није послушност, али ни послушност није покорност Суштинско слободе није у свом извору додијељено вољи или само узрочности човјекова хтијења. Слобода управља оно слободно у смислу раскривеног, чије догађање раскривања тј. истине стоји у најтјешњем сродству с слободом. Хоризонти предаје минувих епоха не затварају нас у неко сиљење да се техником слијепо бавимо или да јој се противимо. Супротно од тога: само ако се истински отворимо суштини технике, приспјећемо изненада ослобађајућем наговору. Пошто судба/упут увијек изводи на стазу раскривања, ми идемо успут увијек на ивици могућности да слиједимо и да се бавимо оним неприкривеним у испољавању и да отуда узимамо сву мјеру. На тај начин се одбија могућност да се човјек прије увијек и више аутентичније упусти у суштину онога што је нескривено, како би нужну припадност прикривању искусио као своју суштину. Разапет између тих могућности, човјек је судбински изложен опасности, јер нескривеност у којој се све што јест увијек показује, крије опасност да се човјек у неприкривеном превиди и то на погрешан начин схвати.

Нескривеност, према којој се природа представља као неки израчунљиви склоп сила, као рецимо у физици, може дозволити тачне и исправне тврдње, али управо с тим резултатима остаје опасност да се у свему што је тачно и исправно остане без оног што је истинито. Судба упут раскривања је опасност, али чим нескривено више не приступа човјеку као предмет него као стање и човјек је унутар беспредметног атомске физике само још онај који испоставља стања и при томе је и сам узет још само као стање. У том часу врхуни мишљење како све што постоји, треба за то да захвали човјеку. Али, гдје господари ова врста испостављања онемогућава се било која друга могућност раскривања. По-став као суштина технике прикрива оно раскривање које у смислу поиесиса производи присутно у појам. Тамо гдје господари по-став управљање и осигурање означавају сво раскривање. Изазивајући по-став не прекрива само пређашњи начин раскривања, тј. про-из-вођење већ прикрива раскривање као такво и истину којом се нескривеност стиче. По-став као тајна бити технике прикрива сија-

ње и владање истине. Угроженост човјека не потиче, како истиче Хајдегер, од машина и апаратура, већ из његове бити. Господствовање по-става онемогућава човјеку да сврати у неко изворније раскривање и да тако куша првотнију истину.

Не одолијевајући кушњи истинског пропитивања, Хајдегер мислећи по-став као највећу опасност покушава изнаћи одговор на темељно и једино питање: Можемо ли се и како избавити од крајње опасности, гдје постоји оно спасоносно? На путу трагања за могућим одговором, Хајдегер слиједи Хелдерлинов стих:

*“Али, ђдје њосѝоји оѝасносѝ,
расѝе ѝакође оно сѝасоносно”*

и помно промишља његову ријеч - “спасити”. Ова ријеч указује много више од оног: “угрожено отети пропадању да би се сачувало у његову досадашњем трајању”. Оно каже: “Унијети у бит да би се тако бит истом довела до свог истинског сијања”. Ако је стављање захтјева да се оно збиљско раскрива као стање на начин испостављања, крајња опасност и ако Хелдерлинов стих казује истину, онда се владавина по-става не може исцрпити у прикривању свјетљења оваквог раскривања, сијању истине. Да бисмо добили одговор како тамо гдје се коријени опасност расте и спасоносно, неопходно је да се још једном загледамо у опасност владавине по-става. Поред по-става као слободоносног начина изазивајућег раскривања, судбоносно је и про-из-водеће раскривање, поиесис. Раскривање је судба/упут која се изненада мишљењу на мистериозан и недоступан начин раздјељује у про-из-вођење и изазивајуће раскривање и додјељује човјеку. Изазивајуће раскривање има своје судбинско поријекло у про-из-водећем раскривању. Истовремено по-став судбински закриљује поиесис. Како техника пребива може се разабрати само из оног вјечног, вазда трајног, у чему се стиче по-став као судба/упут раскривања. По-став као опасност која сабира у изазивајуће раскривање је све само не допуштање. Иако као изазивајуће испостављање по-став још увијек остаје пућење које човјека изводи на неки пут раскривања. И ако као крајња опасност то пућење смије се именовати допуштењем, које из раности траје, али само тада ако у овој судби/упуту треба да расте оно спасоносно. Допуштајуће, оно што јамчи истину, свједовно, које овако или онако пути и раскривање, јест оно спасо-

носно. Ово допушта да човјек загледа и схвати у највише достојанство своје бити. Спасоносно почива у томе да чува нескривеност и прикривеност све бити ове земље. Баш у по-ставу који пријети да човјека сунуврати у испостављајуће раскривање/жртвује његово слободно биће - у овој највећој пријетњи постаје бјелоданим блиска и неразорива припадност човјека с-вјед-овању претпоставимо ли да је наше да обратимо пажњу на бит технике. Бивствено технике тако крије у себи могући раст спасоносног. Раст спасоносног сачуваћемо тако да разаберемо оно бивствено, а не да фасцинирани буљимо у техничко. Све док технику представљамо само као инструмент, предани смо вољи да њоме загосподаримо, промашујући њену бит.

Двозначна бит технике; оно несуздржљиво испостављања и оно суздржљиво спасоносног пролазе једно уз друго као у кретању звијезда у њиховим путањама. "Али, тај њихов мимоход је оно прикривено њихове близине". По-став стјечући се у с-вјед-овање тиме пушта човјека да у томе траје до сада неискусан, али ће у будућности бити можда искуснији у истинствовању бити истине. Питање о техници је питање о положају у коме се стиче скривање и раскривање. Ми гледамо у опасност и разабиремо растење спасоносног. Али само гледање није и издвајање. Иако не спашени, ми смо ипак позвани и наговорени на то да у свјетлини спасоносног не останемо без наде. Зато је неопходно гајити спасоносно у његовом растењу, а то се постиже само ако у сваком тренутку имамо у виду крајњу опасност. Људско чињење не може никада само одбацити опасност, али зато људско промишљање може промислити да све оно спасоносно мора бити више, али истовремено сродне бити као и оно што угрожава.

Умјетност као мјесто расправе с бити технике

Дакле: бит технике према томе није ништа техничко, већ се збива као епохална судбина европског Запада постајући планетарном и будући да је и сама историја битка одређена метафизички, ова последња етапа историје метафизике као заборав битка у својој је бити нихилизам. Схваћена на тај начин као неминован усуд и згода данашњег свијета, она ипак није безизлазна. Тражећи бит технике, Хајдегер је искусио оно техничко у његову ограничењу и доспио до слободног

односа према техници. Тамо гдје влада по-став, испоставило се, у највећој мјери присутно је опасно, али гдје је опасност, расте и оно спасоносно. Владавина по-става се не исцрпљује у томе да само онемогућује свако сијање истине, већ се у бити технике крије и раст оног спасоносног. Долазак тог спасоносног може омогућити аутентично бивствено раскривање. Одлучујућа расправа с техником може се догодити само у овом подручју што је бити технике сродно, а у исти мах од ње највише удаљено. То је подручје умјетност која се на искону западњачке судбе/упута уздигла у Грчкој "до највише висине раскривања које је њима било дано. Оне су на светло дана донијеле присутности богова, раз-говор божанске и људске судбе". Покорна владању и очувању истине, умјетност као техне је била једино, многоструко раскривање - најизворнијих суштина. Догађање изворне истине у умјетничком дјелу омогућавало је да оно уђе у круг самообјављивања бића. При-казано бивствујуће у дјелу се раскривало у тоталној раскривености свог бића. За такво што "данас када већ стара сраслост-с-тлом неповратно одлази" ми се питамо: Да ли би човјек могао на неки начин вратити и успоставити један нови фундамент, нову основу на којој би он и његово дјело били у стању да се уздигну и припомогну објави изворног раскривања као оног спасоносног, омогућујући његово растење?

Сва сила научно-техничких достигнућа и упућеност на креатуре техничког свијета чини да нас они стално дозивају на непрекидно растуће побољшавање. Ненадано и тако снажно смо везани за технички поредак да смо се обрели у његовом ропству. Међутим, човјек не мора увијек робовати и може другачије поступати. Техничка средства и инструменти могу се употребљавати, али истовремено приликом сваке употребе која је примјерена ствари, дистанцирати се од њих, тако што их увијек напуштамо. Ми их можемо оставити "као нешто што нас се у оном унутрашњем и правом не тиче". Поред оног потврдног неиздјежњој употреби предмета технике, ми истовремено можемо рећи "не", ако им не дозвољавамо да нас игноришући захтијевају и тако наше биће збуњују, деформишу и на концу га пустоше. Из овог двоструког односа гдје се техника не схвата само као неминовна "судбина битка", веће и инструментално, не проистиче неси-гурност, већ, напротив, "наш однос према техничком

свијету на неки чудан начин постаје једноставан и миран”. Ми пропуштамо технику у наш свакодневни живот и у исто вријеме њене предмете остављамо да почивају на себи као ствари, које нису ништа апсолутно, него чак остају упућене на оно више. Овај став истовременог ДА и НЕ према свијету технике назива Хајдегер “једном старом ријечи: опуштеноост према стварима”. У овој “опуштеноости” ствари више не гледамо само технички. Увиђамо јасније да зготовљавање и употреба стојне технике од нас изискују други однос према стварима, који ипак није “без-смислен”. Промјене које се догађају у свим сегментима индустрије и уопште производње показују да су на дјелу дубоке промјене у људском односу према природи и свијету. Непрозорни смисао, који доминира у овим промјенама, одређује све техничке процесе, полажући право на људско стварање и поступање. Старамо ли се о томе да нас свуда у техничком свијету додирује притајени смисао, тада одмах стојимо у предјелу онога што нам се прикрива тиме што нам долази. Оно што се на тај начин показује и истовремено одузима јесте фундација црта онога што ми називамо тајном. “Држање на основу којег смо отворени за смисао који је скривен у техничком свијету” називамо: “отвореност за тајну”. Опуштеноост према стварима и отвореност за тајну нам прибавља прилику да се на један сасвим другачији начин поставимо у свијету. Оне нам обећавају, и поред опасности која лежи у револуционарним промјенама технике, нову основу на којој у оквирима техничког свијета можемо да опстојимо и постојимо. Стварају се изгледи за нови повратак завичајности у којој би човек надвладао равнодушност рачунајућег планирања, истовремено одржавајући мишљење будним.

Ухватимо ли овај подстицај, ако се у нама, пробуде Опуштеноост и Отвореност за тајну, тада ћемо с одважношћу ступити на стазу која води новом темељу и новом тлу. Тек тада ћемо се, можда, моћи понадати могућности “да се дивљање технике посвуда устроји, док се једног дана, кроз све техничко, бит технике” која није ништа техничко - “не настани у стјецају истине”. Био би то тренутак одлучног сусрета умјетности дозваних у пјесничко раскривање које гаји растење спасоносног и технике као више не-испостављајућег раскривања свега присутног у стање. Озбиљење и пре-

владавање антагонизма кроз про-из-водеће раскривање које допушта да се појаве у својој истини природа и свијет.

Само нас још неки бог може спасити

Од тренутка када је објавио свој есеј Питање о техници, а то је била 1954. година, и у коме је Хајдегер исказао својеврсни оптимизам, видјевши у умјетности спасоносну алтернативу планетарној владавини технике, која ће пробити окове модерног по-става као моћ, након десет година, у чувеном интервјуу за часопис Шпигл из 1966. године (који је по његовом захтјеву, објављен тек након његове смрти 1976.), Мартин Хајдегер напушта свој ранији оптимизам у погледу умјетности као спасоносне алтернативе планетарној техници. У овом интервјуу његова позиција постаје знатно радикалнија, мрачнија и скептичнија. По Хајдегеру, постало је сасвим разговјетно како је планетарна моћ технике данас постала толико преовлађујућа да смо остали без могућности стварне процјене онога што нас је задесило, јер је постало извјесно да је техника у својој суштини нешто са чим човек не може владати. Када каже да ми више нисмо кадри да изађемо на крај са техником, Хајдегер истиче да ту није на дјелу песимизам. Наиме, сваки оптимизам и песимизам остају у кругу оног мишљења чији домети остају прекратки. Образлажући свој став он истиче да нисмо савладани од технике, већ да немамо јасне визије која би нас упутила ка суштини технике. На констатацију новинарке да све добро функционише, да се све више гради и марљиво ради Хајдегер одговара како је управо то страшно да све функционише и да све већи захтјеви за његово повећање све више раскорјењују и чупају из земље човека. Он то илуструје примјером фотографија Земље с Мјесеца: „ја сам се на сваки начин претрашио када сам видео снимке-“...“Уопште не требамо атомску бомбу, раскорјењеност човека је већ ту. Имамо још само техничке односе. То није више земља, на којој данас човек живи“³. Јер, како истиче Хајдегер, све велико што је човек створио, било је оствариво јер је био укоријењен у некој традицији, имао свој завичај и домовину. У тренутку кад техника измиче нашој контроли, а данас смо и ми свјedoци силине тог процеса, Хајдегер на врло ди-

3 Sutlić Vanja, Kako čitati Heideggera, August Cesarec, Zagreb, 1988. god, str. 319

ректан начин изјављује да у модерној умјетности не види ништа што би нам могло показати пут или понудити излаз из техничког свијета. За њега је модерна умјетност и сама постала дио кризе и изгубила је своју оријентацију. По њему никакав људски напор - па ни умјетничко стваралаштво - нема моћ да преокрене тај процес. Умјесто умјетности или филозофског мишљења које неће моћи начинити било какву непосредну промјену нашег свијета, Хајдегер изговара своју најпознатију позну реченицу: „Само нас још неки бог може спасити“ (Nur noch ein Gott kann uns retten)⁴. Једина преостала могућност за човјека не налази се у активном измирењу кроз умјетност, већ нам преостаје само могућност да се у мишљењу и пјевању створи спремност за „појављивање бога“ или за пропаст у суочености с одсуством Бога.

Кориштена литература:

- Хајдегер, М., (2000) Шумски путеви, Београд, Плато
Хајдегер, М., (2003) Путни знакови, Београд, Плато.
Хајдегер, М., (1999) Предавања и расправе, Београд, Плато
Гелен, А., (1974) Човјек, Сарајево, Веселин Маслеша
Гелен, А., (2004) Душа у техничком добу, Загреб, АГМ
Ниче, Ф., (1984) Весела наука, Београд, Графос.
Ватимо, Ђ., (1991) Крај модерне, Нови Сад, Светови
Ватимо, Ђ., (2008) Нихилизам и еманципација, Нови Сад, Адреса
Sutlić V.,(1988) Kako čitati Heideggera, Zagreb, August Cesarec,

4 Исто, стр. 321